

УДК [94(71):323.2]“192/198”

Світлана ЛУК'ЯНЧЕНКО

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМБАТАНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КАНАДІ (20–80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Проаналізовано суспільно-політичні умови створення та організаційні засади діяльності українських комбатантських організацій у Канаді, більшість із яких були створені після поразки Українських визвольних змагань першої чверті ХХ ст., а також після Першої світової війни. Відзначено їх участь у політичних та культурно-освітніх акціях еміграції.

Ключові слова: українська еміграція, комбатантські організації, Канада, суспільно-політична діяльність.

Українська еміграція – унікальне явище вітчизняної історії ХХ ст. як за своєю чисельністю, так і за масштабами суспільно-політичної діяльності. В умовах, коли українці по обидва боки Збруча були позбавлені власної державності, саме діаспора взяла на себе місію продовжувати суспільно-політичне й культурно-освітнє життя поневоленої нації. Невід'ємною складовою частиною еміграції між двома світовими війнами став комбатантський рух – громадські об'єднання недавніх вояків Легіону Українських січових стрільців, армій Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, військових формувань періоду Другої світової війни, які зарекомендували себе активною, добре організованою спільнотою з великим інтелектуальним потенціалом.

Одним з найбільших центрів українського комбатантського руху стала Канада, де колишні вояки створили активні, саморегульовані ветеранські організації, які спрямовували свою діяльність на вирішення соціальних та культурно-освітніх проблем самих комбатантів та членів їх сімей. Проте комбатантський рух відіграв важливу роль у громадсько-політичному, культурно-освітньому та науковому житті української громади Канади.

Український комбатантський рух у Канаді привертав увагу українських і зарубіжних дослідників. Особливо значним є внесок в дослідження цієї проблеми істориків української діаспори. Перші кроки у вивченні життєпису українського комбатантського руху у Країні кленового листка зробили його відомі діячі, роботи яких, в основному, були присвячені ювілеям українських комбатантських організацій і містили насамперед хроніку подій¹. Їх автори не ставили перед собою

¹ *Байрак М.* Українська Стрілецька Громада в Едмонтоні. Хроніка. 1928–1978 / М. Байрак. – Едмонтон: Накладом Української Стрілецької Громади, 1978. – 240 с.; Братство колишніх вояків I-ої Української дивізії і Української Національної Армії: станція Едмонтон / [ред. К. Когутяк]. – Едмонтон; Канада, 1998. – 198 с.; За честь, за славу, за народ! Збірник на Золотий Ювілей Стрілецької Громади в Канаді 1928–1978 / [ред. З. Книш]. – Торонто: Видання Головної Управи Української Стрілецької Громади в Канаді, 1978. – 639 с.; Пам'ятна книга:

мету зробити узагальнення і глибокі висновки. Разом з тим, це не применшує наукове значення цих робіт, в яких зібрано значний довідково-архівний матеріал, кореспонденцію та спогади відомих діячів цього руху. Зокрема, оцінку історичного шляху комбатантів подано у статтях керівників різних структур В. Вериги, І. Липовецького, В. Мошинського та ін.²

Виділимо також ґрунтовні праці відомих канадських дослідників М. Боровика та М. Маруняка, в яких показано роль комбатантських організацій в життєписі української громади в Канаді³. Окремі сторінки історії Української стрілецької громади (УСГ) висвітлено в ювілейному збірнику до 50-річчя Українського національного об'єднання (УНО), адже УСГ був активним учасником створення УНО, а потім його братньою організацією⁴.

У монографії Л. Луцика показана роль Союзу українських канадійських вояків (за морем) (СУКВ) у наданні допомоги українським переміщеним особам після Другої світової війни⁵. Екзекутивний директор Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба) С. Качор здійснила цікаве дослідження про архів відомого центру воєнно-історичних досліджень – Українського воєнно-історичного інституту, що діяв у Канаді у повоєнні роки⁶. Увагу комбатантським організаціям українців Канади приділяли історики радянської доби К. Дмитрук, В. Трощинський та В. Чередниченко. Вони бездоказово характеризували цей рух з ідеологічних позицій як “буржуазно-націоналістичний”, “фашистський”⁷. Щоправда, Ю. Сливка

п'ятдесятиліття Союзу Бувших українських Вояків в Канаді / [ред. І. Завгородній]. – Гамільтон: В-во В. Поліщука, 1987. – 478 с.; Пропам'ятне видання з нагоди 50-ліття створення дивізії “Галичина”. 1943–1993. – Монреаль, 1993. – 48 с.; 30-річчя Товариства Колишніх Вояків Української Повстанської Армії в Канаді, Торонто, 27 лютого 1982 року. – Торонто: [б. в.], 1982. – 64 с.; Українська Стрілецька Громада в Канаді, 1928–1938 // Альманах Канади. – Саскатун: Вид. Головної Управи УСГ, 1938. – 160 с.

² Верига В. Боротьба на мирному фронті продовжується / В. Верига // Вісті Комбатанта. – 1982. – Ч. 1. – С. 22–26; *Його ж.* Дивізійники в діаспорі / В. Верига // Вісті Комбатанта. – 1994. – Ч. 2. – С. 66–71; Там само. – Ч. 3. – С. 60–64; *Його ж.* За межами Батьківщини: зб. наук. статей і доповідей / В. Верига. – Львів, 2002. – 364 с.; *Його ж.* Слово і чин. Вибрані статті і доповіді, розвідки, життєписи. 1946–88 / В. Верига / [упоряд. і автор передм. М. Литвин]. – Львів, 2001. – 444 с.

³ Очеретяний Є. Політика західних окупаційних властей щодо українських біженців і переміщених осіб у Німеччині 1945–1949 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Є. Очеретяний. – Чернівці, 2011. – 19 с.; Рудик С. Переселення українських біженців та переміщених осіб до США після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 00.07.02 “Всесвітня історія” / С. Рудик. – Київ, 2003. – 20 с.; Стрільчук Л. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 00.07.02 “Всесвітня історія” / Л. Стрільчук. – Чернівці, 1999. – 16 с.

⁴ На шляху до національної єдності: П'ятдесят років праці Українського Національного Об'єднання Канади 1932–1982 / [ред. З. Книш]. – Торонто: Українське Національне Об'єднання Канади. Крайова Екзекутива, 1982. – Т. 1, кн. 1. – 951 с.

⁵ Luciuk L. Y. Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory / L. Y. Luciuk. – Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2000. – 579 p.

⁶ Качор С. Архів Українського воєнно-історичного інституту / С. Качор // Памятки. Археографічний щорічник. – 2007. – Т. 7. – С. 176–186.

⁷ Дмитрук К. Безбатченки: Документально-публіцистичний нарис / К. Дмитрук. – Київ: Дніпро, 1980. – 318 с.; Трощинський В. Найманці фашизму: (Українські буржуазні націоналісти на службі

вважав, що українська еміграція різних політичних орієнтацій вболівала за долю рідного краю, соборність українських земель⁸.

Лише з 90-х років XX ст. українські дослідники розпочали об'єктивне вивчення історії української еміграції, зокрема й ветеранського руху Канади, США, Великобританії. В роботах Є. Очеретяного, С. Рудика, Л. Стрільчук проаналізовано роль української діаспори, в тому числі комбатантських організацій, як важливого позаурядового чинника у реалізації допомоги українським скитальцям в Європі у перші повоєнні роки⁹. М. Лисюк висвітлив діяльність новостворених українських громадсько-політичних організацій у Канаді у міжвоєнний період, особливу увагу приділивши хроніці УСГ¹⁰.

У працях Ю. Недужко розкрито місце комбатантських організацій української діаспори у боротьбі за національне і соціальне визволення України в середині 40-х – на початку 90-х років. У наукових дослідженнях Ю. Балицької, присвячених багатогранній діяльності Конгресу українців Канади (КУК), розкрито окремі сторінки участі ветеранських українських організацій Канади в житті української громади¹¹.

Однак праці українських і канадських вчених не вичерпують усіх наукових проблем, що стосуються життєпису українських комбатантських організацій Канади. На сьогодні відсутнє, зокрема, цілісне дослідження створення та зміцнення комбатантських організацій у міжвоєнний та повоєнні періоди. Тому мета статті – дослідити організаційний розвиток українського комбатантського руху в 20–80-ті рр. XX ст., показати його роль в житті української громади Канади. Масове переселення ветеранів українських визвольних змагань до Канади розпочалося на другому етапі еміграційного процесу, який проходив у період між двома війнами. Як зауважив відомий український вчений і громадський діяч у Канаді Т. Павличенко, “це були люди, які брали активну участь у будові національної Української держави і на власні очі бачили, в яких неймовірно тяжких умовах вона відроджувалась, та яких терпінь і кривавих жертв вона вимагала від цілої нації”¹².

гітлерівців у міжвоєнний період. 1921–1939 рр.) / В. Трошинський. – Київ: Наукова думка, 1981. – 139 с.; *Чередниченко В.* Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – зняряддя антирадянської політики імперіалізму / В. Чередниченко. – Київ: Політвидав України, 1978. – 334 с.

⁸ *Сливка Ю.* Суспільно-політичне життя українців Канади в дзеркалі західноукраїнської преси (20–30-ті роки) / Ю. Сливка // *Українська еміграція: Історія і сучасність* / [упоряд. Ю. Сливка]. – Львів, 1992. – С. 140–159.

⁹ *Очеретяний Є.* Політика західних окупаційних властей... – 19 с.; *Рудик С.* Переселення українських біженців... – 20 с.; *Стрільчук Л.* Українські політичні біженці... – 16 с.

¹⁰ *Лисюк М.* Повоєнна українська еміграція та її роль у створенні українських громадсько-політичних організацій в Канаді (1922–1933 рр.) / М. Лисюк // *Магістеріум: Історичні студії*. – 2001. – Вип. 7. – С. 104–107.

¹¹ *Балицька Ю.* Роль і значення діяльності Конгресу українців Канади у збереженні української самобутності / Ю. Балицька // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: політологія, соціологія, філософія*. – 2009. – Вип. 11. – С. 146–148; *Недужко Ю.* Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 70-х – початок 80-х рр. XX ст.) / Ю. Недужко // *Мандрівець*. – 2007. – № 6. – С. 14–20; *Його ж.* Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 80-х – початок 90-х рр. XX ст.) / Ю. Недужко // *Мандрівець*. – 2008. – № 3. – С. 55–62; *Його ж.* Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років XX століття): монографія / Ю. Недужко. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 620 с.

¹² *Павличенко Т.* Рух національної єдності: З приводу Ювілейної Конференції УНО Канади / Т. Павличенко. – Вінніпег: [б.в.], 1952. – С. 6.

Закономірним процесом громадсько-політичної діяльності комбатантів стало формування ними власних об'єднань. Організаційне оформлення українського комбатантського руху в Канаді розпочалося у Вінніпезі, який на той час справедливо вважався головним осередком громадсько-політичного і культурного життя української громади. 23 січня 1928 р. тут відбулися перші збори Української стрілецької громади (УСГ). 6 лютого 1928 р. проведено загальні збори засновників УСГ, на яких прийнято статут організації. Згодом гуртки УСГ були створені в Едмонтоні, Саскатуні, Торонто. 17 лютого 1929 р. вони на перших річних загальних зборах УСГ обрали управу організації на чолі з Є. Василичиним¹³. За основу діяльності УСГ, відповідно до її статуту, взято український революційний націоналізм. З перших днів свого існування УСГ ставило перед собою завдання утримувати традиції українських військовиків та надавати допомогу визвольному рухові в Україні¹⁴. Організація швидко збільшувала свої ряди. У 1928 р. в УСГ була 71 особа, в 1929 р. – 319 осіб, в 1930 р. – 519 осіб, 1939 р. – 1200 осіб¹⁵.

17 липня 1932 р. було засновано УНО, яке згодом перетворилося на одну з найвпливовіших українських громадських організацій Канади. Структури Української стрілецької громади увійшли до УНО на правах братньої організації¹⁶.

Недавні вояки Армії УНР 28 квітня 1936 р. у Монреалі об'єдналися в Союз бувших українських вояків в Канаді (СБУВ), який поставив перед собою завдання боротьби за незалежність України, надання соціальної та морально-політичної допомоги всім учасникам Української революції 1917–1921 рр. У 1937–1939 рр. було утворено шість станиць (організацій) СБУВ¹⁷.

Після початку Другої світової війни українська еміграція в Канаді активно стала на захист своєї другої батьківщини. У збройних силах Канади служило від 40 до 50 тис. українців. Члени УСГ проходили перевишкіл у резервних частинах канадської армії, деякі з них охороняли воєнні об'єкти в Канаді, 180 членів УСГ служили в канадській армії¹⁸.

На завершальному етапі війни серед українців, що воювали в складі канадської армії на території Європи, все активніше розвивалося прагнення згуртуватися в єдиній комбатантській організації з метою захисту своїх прав, а також для поширення української культури та традицій серед вояків. 7 січня 1943 р. у м. Манчестер (Великобританія) за участю 39 делегатів від вояків-українців відбулися установчі збори, під час яких було створено нову комбатантську організацію – Союз українських канадських вояків (за морем) (СУКВ) (за морем). Її головою обрали лейтенанта Збройних сил Канади Б. Панчука¹⁹. Лави СУКВ (за морем) швидко зросли: наприкінці 1945 р. до неї вступили 3 300 вояків, у тому числі – 114 офіцерів. Згодом

¹³ Байрак М. Українська Стрілецька Громада... – С. 12–14; Українська Стрілецька Громада в Канаді, 1928–1938... – С. 7–8, 10.

¹⁴ Селешко М. Українська Стрілецька Громада в Канаді / М. Селешко // Вісті Комбатанта. – 1961. – Ч. 1–2. – С. 11; Українська Стрілецька Громада в Канаді, 1928–1938... – С. 20.

¹⁵ Його ж. Українська Стрілецька Громада... – С. 9–11.

¹⁶ На шляху до національної єдності... – С. 4.

¹⁷ Мошинський В. Перша сторінка історії СБУВ / В. Мошинський // Бюлетень Союзу бувших вояків у Канаді. – 1961. – Ч. 6–7. – С. 8–9; Пам'ятна книга... – С. 26–27, 104–105.

¹⁸ Селешко М. Українська Стрілецька Громада... – С. 11.

¹⁹ Енциклопедія українознавства: Словникова частина / [ред. В. Кубійович]; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів. – Т. 8: Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – С. 2988;

правління СУКВ (за морем) переїхало до Лондона, де за сприянням КУК було відкрито клуб організації, в якому влаштовано українську бібліотеку зі збіркою найбільших українських газет Канади та США²⁰.

19 вересня 1945 р. у Лондоні провідні діячі СУКВ під патронатом КУК заснували Центральне українське допомогове бюро (ЦУДБ), яке відіграло важливу роль у наданні правової і матеріальної допомоги українським біженцям і переміщеним особам в Європі та всіяко сприяло їх переселенню до США та Канади²¹.

Після завершення війни канадські військові частини повернулися на батьківщину. Українці – учасники Другої світової війни у складі англійської армії створили в Канаді свою комбатантську організацію, яка була заснована 14 червня 1945 р. у Вінніпезі під назвою Союз українських канадійських ветеранів (СУКВ). Головна мета СУКВ – плекати товариські взаємини поміж ветеранами та українські військові традиції (зокрема, організувати і керувати ескадрами кадетів), допомагати новій українській імміграції, підтримувати розвиток українського національного життя в Канаді, сприяти боротьбі поневолених народів, зокрема українців, за політичне визволення²².

За короткий час було організовано 26 відділів і комітетів СУКВ. Це дозволило створити дві ексекютиви – Схід і Захід, які мали проводити кожні три роки спільні з'їзди. СУКВ став членом комбатантської організації канадських вояків – Канадського королівського легіону²³.

У третій хвилі еміграції, що розпочалася після Другої світової війни, значний відсоток складали колишні воїни Української повстанської армії (УПА) та 1-ї Української дивізії Української національної армії (УД УНА) в Канаді. На початку 60-х років їх чисельність у Канаді складала кілька тисяч осіб. У 70-ті роки у країні проживало 645 колишніх вояків 1-ї УД УНА, 752 колишніх стрільців і старшин армій УНР і ЗУНР, 100 вояків УПА, 36 стрільців і старшин Легіону УСС²⁴. Ветерани воєнних дій були носіями патріотизму та високої політичної свідомості.

Саме вони стали творцями нових комбатантських організацій, тому що вже існуючі, на їх думку, були надто поміркованими. Лише колишні підпільники матірної Організації українських націоналістів (ОУН), прихильні до А. Мельника, разом із залежними від неї повстанцями й партизанами волинсько-поліського й карпатського районів в 1964 р. об'єдналися у Союз ветеранів українського резистансу (СВУР) та увійшли до УСГ на правах секції. У 1965 р. осередки СВУР діяли в Гемільтоні, Сент Кетерінс, Віндсорі, Сотбурі і Вінніпезі, Монреалі, Лондоні, Торонто та Едмонтоні²⁵.

Panchuk G. Heroes of Their Day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk / G. Panchuk. – Toronto: Multicultural History Society and Ontario Heritage Foundation, 1983. – P. 45, 47, 127.

²⁰ Союз Українських Канадських Вояків за морем // Новий шлях – 1946. – 26 січня; *Panchuk G. Heroes of Their Day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk / G. Panchuk. – Toronto: Multicultural History Society and Ontario Heritage Foundation, 1983. – P. 57.*

²¹ Центральне українське допомогове бюро в Лондоні // Свобода. – 1945. – 10 жовтня.

²² За об'єднання комбатантів // Вісті Комбатанта. – 1964. – Ч. 2. – С. 51.

²³ *Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1991. – Т. 2. – С. 301–302.*

²⁴ Четвертий Всесвітній конгрес вільних українців: матеріали. – Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1991. – С. 140.

²⁵ Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). – Ф. 41. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 22, 24, 28.

Найшвидше процес самоорганізації відбувався в середовищі ветеранів 1-ї УД УНА. Організація Братства 1-ї УД УНА у Канаді постала 8 жовтня 1950 р. у Торонто. На початку 50-х років сформувалися станиці Братства у Вінніпезі, Монреалі, Сент Кетерінс, Саскатуні, Судбурі, Тандем Беї, Едмонтоні, Гамільтоні, Калгарі, Оттаві. Братство стало Крайовою організацією Головного Братства, що об'єднувало дивізійників у різних країнах їхнього проживання. Місцем перебування Головного братства спочатку був Мюнхен, потім Нью-Йорк, з 1964 р. – Торонто²⁶. Братство 1-ї УД УНА ставило перед собою завдання підтримки і пропаганди українських військових традицій та надання моральної і матеріальної допомоги колишнім воякам дивізії та всім ветеранам Визвольних змагань ХХ ст. Воно об'єднувало в основному молодих, активних, патріотично налаштованих людей з різними політичними поглядами, віросповіданнями, незалежно від національностей. Головна вимога до членства в організації – служба в дивізії “Галичина”, в тому числі її допоміжних частинах²⁷. У середині 50-х років Братство 1-ї УД УНА у Канаді налічувало в своїх рядах майже 1,5 тис. осіб. Лише в одній з найбільших станиць у Монреалі нараховувалося 220 членів, в Торонто – 150 членів²⁸.

26 листопада 1950 р. у Вінніпезі організовано першу станицю Об'єднання колишніх вояків УПА (ОКВ УПА), згодом виникли ще три станиці організації. Зокрема 15 липня 1951 р. створено осередок у Торонто. Його очолив М. Шагай²⁹.

11 листопада 1951 р. утворено Товариство колишніх вояків УПА (ТКВ УПА) з осідком у Торонто. У загальних зборах взяло участь 25 делегатів та 10 гостей, в тому числі 8 – з США. У 1966 р. ТКВ УПА стало складовою частиною Об'єднання колишніх вояків УПА США та Канади. Перший з'їзд Об'єднання відбувся в Торонто за ініціативою місцевої станиці³⁰.

З метою залучення до організації нових членів у 1957 р. на V з'їзді ТКВ УПА прийнято рішення про те, що її членами можуть бути не лише колишні вояки УПА, але й учасники збройного підпілля в роки Другої світової війни. У 1961 р. в рядах ТКВ УПА перебувало 32 члени, наприкінці 60-х років – 64 члени.

Стрільці і старшини Легіону УСС об'єдналися в кіш Українських січових стрільців (УСС), що мав чотири станиці у Канаді. I з'їзд УСС відбувся 1–2 серпня 1959 р. у Сент Кетерінс. Кіш УСС входив до складу Братства УСС, яке діяло в Австралії, Аргентині, Канаді, Німеччині і США. На початку 60-х років Головна рада Братства УСС знаходилася в США³¹.

²⁶ Колісник Р. Дивізія “Галичина” в запитаннях і відповідях ветеранів / Р. Колісник, Б. Маців, Л. Муха. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. – С. 49; 30-ліття Станиці братства Колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії в Торонті. – Торонто: [б. в.], 1981. – С. 3; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії / [ред. Р. Колісник, Л. Бабій]. – Торонто: [б. в.], 2001. – С. 26, 29, 35, 144.

²⁷ Верига В. Дивізійники в діаспорі / В. Верига // Вісті Комбатанта. – 1994. – Ч. 2. – С. 70; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 352.

²⁸ Колісник Р. Дивізія “Галичина” в запитаннях... – С. 61; 30-ліття Станиці братства Колишніх Вояків... – С. 13; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 172.

²⁹ Про початки організованого життя колишніх вояків УПА в Канаді // Вісті комбатанта. – 1970. – Ч. 1. – С. 39.

³⁰ Там само; 30-річчя Товариства Колишніх Вояків Української Повстанської Армії в Канаді... – С. 22, 28.

³¹ Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1991. – Т. 2. – С. 307; Резолюції з'їзду українських січових стрільців // Вісті комбатанта. – 1959 – Ч. 3. – С. 27.

У 1949 р. з нагоди десятих роковин виборів до першого сейму Карпатської України було створено перший відділ Братства карпатських січовиків (БКС) у Торонто, яке об'єднало вояків колишніх військових формувань Карпатської республіки. На початку 1950 р. створено центральний орган (провід) БКС і затверджено статут організації³².

Отже, на початку 50-х років ХХ ст. в основному завершився процес інституалізації комбатантського руху. Наступні десятиріччя стали періодом організаційного зміцнення українських комбатантських організацій, зростання кількості їх місцевих осередків.

У повоєнні десятиліття розширилася мережа УСГ. У 1962 р. організація мала 13 відділів, 2 гуртки і 16 зв'язкових пунктів, які об'єднали більше 1 тис. членів³³.

У 1952 р. у Торонто відбувся I з'їзд СБУВ, на якому керівником генеральної управи обрано генерала Армії УНР М. Садовського. Осідок управи перенесено з Монреалю до Торонто³⁴. За ініціативою СБУВ Канади у 1967 р. створено Федерацію українських комбатантських організацій, що об'єднала Союзи ветеранів визвольних змагань у Франції, Австралії, Великобританії та США³⁵.

На початку 60-х років діяло два десятки відділів і комітетів СУКВ, в яких нараховувалося понад 5 тис. осіб. Створені осередки організації в Оттаві, Ошаві, Садбурі, Лондоні, Кінгстоні, Даупфіні, Саскатуні, Калгарі, Вегревілі, Ванкувері та інших містах.

У листопаді 1968 р. у Торонто відбувся організований Братством карпатських січовиків з'їзд карпатських емігрантів з нагоди 30-річчя створення Карпатської республіки. Про авторитет організації свідчить той факт, що на форумі були присутні поважні гості не лише з Канади, але й з США. На з'їзді виступив колишній міністр уряду Карпатської України Ю. Ревай, а також відомі діячі визвольного руху на Закарпатті, професори історії із США П. Стерчо та М. Пап³⁶.

Організаційне становлення комбатантських організацій закономірно привело до необхідності творення власних періодичних видань. В них висвітлювалися найрізноманітніші проблеми діяльності українського комбатантського руху.

Однак у другій половині 70–80-х років чисельність рядів комбатантських організацій поступово зменшується. Причинами цього були як природне старіння членів організації, їх відхід від активної роботи, чи й смерть, та відсутність притоку нових сил, особливо молоді. На ХХVI крайовому з'їзді УСГ, що відбувся в 1965 р., інформувалося: організація налічує в своїх рядах лише близько 1 тис. членів; у 1949–1965 рр. до її лав вступило 566 нових членів, однак померло – 226³⁷.

Такі ж процеси відбувалися і в інших комбатантських організаціях. На початку ХХІ ст. чисельність членів Братства 1-ї УД УПА в Канаді складала лише

³² Шанта Ю. Ювілейний з'їзд закарпатців у Торонто / Ю. Шанта // Вісті Комбатанта. – 1969. – Ч. 1. – С. 74–75.

³³ За честь, за славу, за народ!... – С. 220.

³⁴ Пам'ятна книга... – С. 28, 49.

³⁵ Там само. – С. 61.

³⁶ Шанта Ю. Ювілейний з'їзд закарпатців... – С. 74–75.

³⁷ ЦДАЗУ. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 10.

300 осіб, в США – 350 осіб, Аргентині – 25 осіб³⁸. Негативний вплив на зміцнення комбатантського руху мала відсутність єдності серед ветеранських організацій. Ще на початку 60-х років комбатанти проводили роботу з об'єднання своїх рядів в одну організацію під егідою СУКВ. Однак через політичне протистояння і боязнь окремих політичних сил втратити вплив на ветеранів цього не вдалося досягти. Щоправда, на рівні окремих місцевостей такі об'єднувачі процеси дали позитивний результат. Зокрема, у Торонто з 1972 р. з ініціативи Братства 1-ї УД УНА успішно діяв міжорганізаційний комбатантський комітет³⁹.

Водночас всі найбільші комбатантські організації стали членами КУК, який був єдиною репрезентативною установою української громади Канади. Після створення у 1967 р. Світового конгресу вільних українців (СКВУ) як координуючого центру еміграції, вони увійшли до складу Ради українських комбатантських організацій⁴⁰.

Українські комбатантські організації були активним учасником громадсько-політичного життя української громади Канади. Вони вважали своїм святим обов'язком всіляко допомагати інвалідам війни та сім'ям українських вояків, що загинули у Визвольних змаганнях ХХ ст. Щорічно в листопаді українські ветерани Канади проводили акцію допомоги українцям – військовим інвалідам та членам їх сімей. Ці кошти направлялися на адресу Союзу українських військових інвалідів (СУВІ), що діяв у Німеччині з 1947 р. Лише в 1948–1959 рр. через Головну управу УСГ до СУВІ у Німеччині було направлено 23 589 дол. Братство 1 УД УНА в Канаді від свого створення до 2001 р. передало на адресу СУВІ 102 045 дол.⁴¹. Одним з найголовніших своїх завдань українські ветерани Канади вважали боротьбу за демократію і незалежність України. Особливу увагу вони приділяли участі у правозахисній діяльності, організації оборонних акцій на підтримку українців-політ'язнів. Протягом багатьох років при УСГ діяв Визвольний фонд, який спрямовувався на допомогу учасникам визвольної боротьби на території України і політичну діяльність Проводу ОУН за кордоном. Члени організації брали участь в зборі коштів на допомогу українським політ'язням в радянських тюрмах⁴².

Братства 1-ї УД УНА опікувалися родиною радянського політ'язня генерала П. Григоренка, надаючи їй посильну матеріальну допомогу. У 1978 р. під час перебування П. Григоренка у Канаді він був запрошений на VI головний делегатський з'їзд Братства 1-ї УД УНА. Його промову схвально зустріли делегати з'їзду⁴³.

Комбатантські організації всіляко сприяли розвитку культурно-освітнього життя української громади Канади. Члени Станиці 1-ї УД УНА в Торонто ініціювали створення в лютому 1959 р. “Залізного фонду”. До 2000 р. дивізійники зібрали в

³⁸ Качор С. Архів Українського воєнно-історичного інституту / С. Качор // Памятки. Археографічний щорічник. – 2007. – Т. 7. – С. 61; 30-ліття Станиці братства Колишніх Вояків... – С. 13; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 172.

³⁹ 30-ліття Станиці братства Колишніх Вояків... – С. 32.

⁴⁰ Четвертий Всесвітній конгрес вільних українців... – С. 349; Резолюції делегатського з'їзду Ради українських комбатантських організацій // Вісті комбатанта. – 1984. – Ч. 2. – С. 75–76.

⁴¹ За честь, за славу, за народ!... – С. 87; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 146.

⁴² Байрак М. Українська Стрілецька Громада в Едмонтоні... – С. 180; ЦДАЗУ. – Ф. 41. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 7.

⁴³ Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 27–28, 192.

фонд 146 тис. дол. Кошти фонду використовувалися для підтримки науково-освітніх та культурних заходів громади⁴⁴.

Комбатантські об'єднання спонсорували діяльність наукових інституцій – Кафедри українознавства Гарвардського університету та кафедри українознавчих студій Торонтського університету, Фундації ім. Шевченка, Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, навчання студентів-українців, видання спеціальних та навчальних книг тощо⁴⁵.

Важливою заслугою комбатантських організацій Канади була підтримка Українського воєнно-історичного інституту (УВІ), який відновив діяльність в Канаді у 1950 р. Цей науковий заклад був створений наприкінці 40-х років ХХ ст. у таборах переміщених осіб у Німеччині на базі Українського воєнно-історичного товариства, яке діяло в міжвоєнний період у Польщі. УВІ очолив відомий громадський і воєнний діяч генерал М. Садовський⁴⁶. Інститут став центром української військово-політичної думки еміграції другої половини ХХ ст. При УВІ діяли музей, бібліотека і архів. Він зібрав цінну колекцію архівних матеріалів і спогадів комбатантів. Важливе значення мала видавнича діяльність Інституту. Після смерті М. Садовського майно Інституту передали канадській Українській вільній академії наук (УВАН), де на його базі створено військово-історичний музей та архів⁴⁷.

Об'єднання колишніх вояків УПА США і Канади та ТКВ УПА США і Канади у організації в 1975 р. ініціювало видання основної серії багатомного збірника “Літопис УПА”. У збірниках вміщено документи, матеріали і наукові дослідження з історії УПА та історії України часів Другої світової війни.

11–12 грудня 1976 р. у Торонто на першому пленарному засіданні видавничого комітету за участю представників ОКВ УПА та ТКВ УПА створено автономну установу “Видавництво Літопису УПА”, в склад якої увійшли члени обох комбатантських організацій⁴⁸. До видання “Літопису УПА” залучено чимало активістів ветеранських організацій, які безкорисно надавали технічну допомогу видавничому комітету та редакційній колегії.

Після розпаду СРСР і проголошення незалежної української держави керівництво видавництва “Літопису УПА” налагодило співпрацю з провідними українськими інституціями НАН України у Києві та Львові. Це сприяло продовженню видання “Літопису УПА” в Україні в трьох нових серіях. Сьогодні серія “Літопис УПА” є найбільшим корпусом друкованих джерел з історії ОУН та УПА, загалом доби 40–50-х років ХХ ст.⁴⁹.

⁴⁴ “Залізний фонд” при станиці Братства б. вояків 1 УД УНА в Торонто // Вісті комбатанта. – 1981. – № 5 – С. 40; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 146.

⁴⁵ *Верига В.* Боротьба на мирному фронті продовжується... – С. 22–26; Ювілейний альманах Братства колишніх вояків... – С. 146.

⁴⁶ *Качор С.* Архів Українського воєнно-історичного інституту / С. Качор // Памятки. Археографічний щорічник. – 2007. – Т. 7. – С. 177.

⁴⁷ Музей ім. генерала М. Садовського // Вісті комбатанта. – 1970. – Ч. 5. – С. 64.

⁴⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів: В-во “Літопис УПА”, 2005. – Т. 42: Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія. Документи і матеріали. – С. 19–20, 114.

⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Каталог 100 томів. 1973–2012. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2012. – 124 с.; *Патриляк І.* “Літопис УПА” / І. Патриляк // Енциклопедія історії України. – Київ: В-во “Наукова думка”, 2009. – Т. 6: Ла-Мі / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.]. – С. 241–242; 30-річчя Товариства Колишніх Вояків Української Повстанської Армії в Канаді... – С. 21, 37.

Багатогранна діяльність українського комбатантського руху стала важливою і невід'ємною частиною життєпису української громади Канади. Перебуваючи в іншомовному середовищі, без державної підтримки, комбатанти зуміли не лише створити і зміцнити свої організації, але й надати посильну допомогу найменш захищеним категоріям ветеранів, інвалідам світових воєн та членам їх сімей, проводити активну громадсько-політичну діяльність, сприяти розвитку воєнно-історичної науки в еміграції.

Светлана Лукьянченко. Создание и деятельность комбатантских организаций в Канаде (20–80-е годы XX века)

Проанализированы общественно-политические условия создания и организационные основы деятельности украинских комбатантских организаций в Канаде, большинство из которых были созданы после поражения украинского освободительного движения первой четверти XX в., а также после Первой мировой войны. Отмечено участие комбатантов в политических и культурно-образовательных акциях украинской эмиграции.

Ключевые слова: украинская эмиграция, комбатантские организации, Канада, общественно-политическая деятельность.

Svitlana Lukyanchenko. Establishment and activities of former combatants' organisations in Canada in the 1920s–1980s

The article analyses social and political conditions of establishment of Ukrainian former combatants organisations in Canada, most of which were established after the defeat of Ukrainian liberation struggle of the early 20th century and after World War I. It focuses on their structure and principals of work. It also highlights their participation in political, cultural and educational activities of emigration.

Key words: Ukrainian emigration, former combatants' organisations, Canada, social and political activities.